

ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ

XVI.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ ΤΗΣ ΚΕΤΙΝΗΣ (VÉLIKĪ VACHAR TSÉTĪNSKĪ).

(Συνέχεια σημειώσεων περί Μαυροβουνίου *).

Φίλτατε Κύριε Ἀρσένε,

Ἐν Κετίνῃ τῆν 28ην Αὐγούστου 1882.

Παράδοξος σύμπτωσης! Καθ' ἣν ὥραν ἐσκεπτόμην, τί νὰ σὰς στείλω διὰ τὴν ἀρα-
πητὴν μοι ΠΟΙΚΙΑΝΗ ΣΤΟΑΝ τοῦ 1883, ἔλαθον τὴν ἀπὸ 10 τρέχοντος φιλικὴν
ἐπιστολήν σας. Καλῶς λοιπὸν τὸ ἐμμαντεύσατε ὅτι δὲν σὰς εἶχον λησμονήσει. Ἀνέμε-
νον ὅμως τὴν «Μεγάλην Πανηγύριν τῆς Κετίνης» ὅπως μοὶ δοθῆ ἀφορμὴ
νὰ περιγράψω τὰ κατ' αὐτήν.

Χαίρω εὐκρινέστατα διὰ τὴν τόσῃν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου σας, διὰ τὸ ὅποιον πράτ-
τετε ἄριστα ἐξακολουθοῦντες αὐτὸ μετ' ἀξιεπαίνου ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς. Δι' αὐτὸ
καὶ ἐγὼ ἐμψυχῶ πάντα φιλότιμον καὶ φιλόκαλον ἐργάτην τῶν γραμμάτων διὰ τῶν
πτωχοτάτων μου ἔργων.

Δέξασθε τοὺς ἐγκαρδίους μου ἀσπασμούς.

Ὅλος ὑμέτερος

Α. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ

κατὰ τὴν 30 Ἰουνίου ἑορτὴ τῶν Ἁγίων Ἀ-
ποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἑορτάζεται κατ'
ἔτος ἐν Κετίνῃ πανηγυρικώτατα, εἰς ἀνά-
μνησιν τοῦ ἐπὶ 48 ἔλα ἔτη (1782—1830)
ἡγεμονεύσαντος τρίτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀρ-
χηγοῦ (Vladika) τῶν Μαυροβουνίων ΠΕΤΡΟΥ
τοῦ Ι ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΝΙΕΓΚΟΣ, (***) ὃν τῷ 1837,

(*) Ὅρα «ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ» εἰς ἀριθ. 25, 60, 74, 88, 97, 106,
116, 159, 165, 207, 209, 214 τοῦ ἔτους 1881 καὶ ἀριθ. 3 τοῦ ἔτους
1882 τῆς ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ. — Σελίδα: 176—193 τῆς ΠΟΙΚΙΑΝΗΣ ΣΤΟΑΣ
τοῦ ἔτους 1882 καὶ ἀριθ. 276 καὶ 279 τῆς ἐφημερίδος ΜΗ ΧΑΝΕΣΑΙ τοῦ
ἔτους 1882 καὶ ἀριθ. . . ΝΕΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ἔτους 1882.

(**) Περὶ Πέτρου τοῦ Ι ἐσημείωσα ἐν προηγουμένους κεφαλαίοις

Α. Α. Λ . . .

ἦτοι 7 μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔτη, οἱ κάτοικοι τῶν Μελανῶν Ὀρέων ἀνεκήρυξαν «Μέγαν Πέτρον καὶ Ἅγιον» (Pétar véliki i sueti) τὸ μὲν ἔνεκα τῶν ἡρωϊκωτάτων αὐτοῦ κατορθωμάτων, τῶν ἐκτάκτων ἀρετῶν του καὶ τῶν μεγάλων πρὸς τὸ Μαυροβούνιον ὑπηρεσιῶν του, τὸ δέ, διότι ἑπτὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔτη, νέος τις ἰδὼν καθ' ὕπνον αὐτόν, ἐπὶ πολλὰς κατὰ συνέχειαν νύκτας, ὡς ἅγιον, περιέτρξε τὴν χώραν καὶ ἀνήγγειλεν αὐτὸ εἰς τοὺς κατοίκους, οἵτινες μεταβάντες ἀθρόοι εἰς τὸ μαναστήριον τοῦ Στάνι-βιτς, ὅπου Πέτρος ὁ I εἶχε ταφῆ, ἐξέθαψαν αὐτόν καὶ εὔρον τὸ τε σῶμά του καὶ τὰ ἀρχιερατικά ἄμφια, δι' ὧν εἶχε ταφῆ, ἀδιάλυτα καὶ ἐν ἀρίστη καταστάσει. Μετέφερον λοιπὸν τὸ πελώριον ἐκείνο σῶμα τοῦ ἡρωϊκωτάτου αὐτοῦ Vladika ἐν Κετίνη καὶ τὸ κατέθεσαν ἐν χρυτῇ λάρνακι, τοποθετηθεῖσα ἕκτοτε ἀριστερόθεν τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ ἡγεμονικοῦ παρεκκλησίου, ἔνθα μετὰ βαθυτάτης εὐλαθείας προσκυνεῖται ὑπὸ παντὸς εὐλαβοῦς.—Πέτρον τὸν I Σλάβοι συγγραφεῖς ἀποκαλοῦσι «Λουδοβίκον XIV» καὶ «Ἅγιον Λουδοβίκον τοῦ Μαυροβουνίου.

* *
*

Ἀπὸ τῆς παραμονῆς λοιπὸν τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἄρχονται συρρέοντες ἐν τῇ μικροσκοπικῇ πρωτευούσῃ τοῦ Μαυροβουνίου Κετίνη, τὸ πλεῖστον πεζῆ, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀποτάτων μερῶν τοῦ Μαυροβουνίου, περὶ τὰς 6—7 χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ γυναικοπαίδων Μαυροβουνίων, Ἀλβανῶν καὶ Μουσουλμάνων, οἱ μὲν ὅπως προσκυνήσωσι τὸν ἅγιον Πέτρον, οἱ δὲ χάριν τῆς πανηγύρεως. Διὰ τὸν αὐτόν δὲ λόγον ἔρχονται ἐν Κετίνη καὶ πολλοὶ Σλάβοι, Σερβοδωλμάται ἐκ τῶν στομιῶν τοῦ Καττάρου καὶ ἄλλοθεν, ὡς καὶ πολλοὶ Ἑρζεγοβίνιοι καὶ Βόσνιοι. Που χωρεῖ, πῶς οἰκονομεῖται τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο πλῆθος τῶν πανηγυριστῶν, ἐν πόλει μὴ ἀριθμούσῃ πλέον τῶν 150 οἰκίσκων καὶ καλυθῶν, καὶ οὐχὶ ἄνω τῶν 600 ψυχῶν, εἶναι ἀληθῶς ἄπορον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι, ἐκ τῶν 150 αὐτῶν ἐνδιατημάτων τῆς Κετίνης, τὰ 120 μεταβάλλονται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς ξενοδοχεῖα, μαγειρεία καὶ Χάνια, ἢ κοιλάς ἐν ἧ καίται ἡ Κετίνη εἰς Yalak (κατακλινη-

ρια) και ἡ μεγάλη ὁδὸς ὡς και ἡ πλατεῖα τῆς ἀγορᾶς εἰς παζάρι και ἀληθῆ ἐκθεσιν τροφίμων, ποτῶν, ὀπωρῶν, γαλακτερῶν, λαχανικῶν και εἰς πωλητήριον ὄπλων, ἐνδυμάτων παλαιῶν και νέων και ἄλλων ἀντικειμένων τῆς ἐνδυμασίας και τῆς οἰκιακῆς χρήσεως. Πάντα ταῦτα κομίζονται ἐκ τε τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας, ὡς και ἐξ Ἀλβανίας και Δαλματίας.

* *

Οἱ πανηγυρισταί, φέροντες τὰς ἐορτασίμους ἐνδυμασίας και στολάς, προσέρχονται, ἄμ' ἀφικόμενοι εἰς Κετίνην, ἐν τῷ ἡγεμονικῷ παρεκκλησίῳ, ἔνθα προσκυνοῦντες εὐλαβέστατα ἀσπάζονται τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἐν τῇ λάρνακι τοῦ ὁποίου ὑπάρχει δίσκος χρυσοῦς, ἐν ᾧ ἕκαστος καταθέτει, ὅ,τι προαιρεῖται διὰ τὰ χρυσὰ πέδιλα τοῦ ἁγίου (sic) τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν παράδοσιν, «πρέπει ν' ἀλλαχθῶσι, διότι χαλροῦν ἐντὸς τοῦ ἔτους».

Τὸ ἐσπέρας τῆς παραμονῆς τῆς πανηγύρεως ἅπασαι αἱ οἰκίαι τῆς Κετίνης, ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων μέχρι τῆς καλύβης τοῦ πενεστέρου κατοίκου, σημαϊστολίζονται διὰ μόνης τῆς ἐθνικῆς τοῦ Μαυροβουνίου σημαίας και φωταγωγοῦνται. Πυρὰ ἐν τε τῇ πόλει και ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν περὶ τῆς Κετίνης ὀρέων ἀνάπτονται, ἠχοῦσιν οἱ κώδωνες τοῦ μοναστηρίου και τῶν ἐκκλησιῶν τὰ τηλεβόλα κροτοῦσιν 21 φορὰν ἀπὸ τοῦ μεσουρανίου ὄρους *Αβφτσεν*, ἐφ' οὗ εὐρίσκεται ὁ τάφος τοῦ ἐτέρου Vladika, Πέτρου τοῦ II τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ποιητοῦ τοῦ Μαυροβουνίου (*) και οὕτως ἄρχεται ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν τὸ τῆς παραμονῆς τῆς πανηγύρεως γενικὸν ξεφάντωμα ἐν ὕμνοις, ζητωκραυγαῖς, χοροῖς και ἄσμασι τῇ συνοδείᾳ τῆς γκοῦτζιλας, ἐν ἀφθονίᾳ δὲ κατάλυσις οἴνου και πυρίτιδος, ἀφοῦ ὁ ἄρματωλικὸς αὐτὸς λαὸς δὲν ἐννοεῖ ἐγλέντι και διασκέδασιν ἄνευ διηνεκῶν πυροβολισμῶν. Ὁ ζωηρότερος ὁμοῦ χορὸς γίνεται πρὸ τῶν ἀνακτόρων, ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῶν ὁποίων ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια θεᾶται τῶν χορευόντων.

Και ταῦτα μὲ λαμβάνουσι χώραν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πανηγύρεως, διαρκοῦντα μέχρι τοῦ μεσονυκτίου.

(*) Ὅρα σελ. 176 και 177 Ποικίλης Στοιχείας τοῦ ἔτους 1882.

Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἡμέραν τῆς πανηγύρεως, περὶ τὴν δεκάτην ὥραν π. μ. ψάλλεται ἐν τῷ ἡγεμονικῷ παρεκκλησίῳ μεγάλη καὶ ἐπίσημος δοξολογία, εἰς ἣν παρευρίσκεται ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος, μετὰ τῆς ἡγεμονίδος Μιλένας, τοῦ διαδόχου Δανιὴλ καὶ πάντων τῶν μελῶν τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας, τὸ διπλωματικὸν σῶμα, οἱ ὑπουργοὶ, οἱ βοεβόδαι οἱ αὐλικοὶ καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει μεγιστᾶνες καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς ἡγεμονίας Μαυροβούνιοι, Ἄλβανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι, πάντες ἐν μεγάλῃ στολῇ, ὡς καὶ αἱ βοεβοδίται, αἱ σύζυγοι τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων.

Αἱ δύο αὐλαὶ τοῦ μοναστηρίου, (*) ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων κεῖται τὸ ἡγεμονικὸν παρεκκλήσιον, τὰ πέριξ τοῦ μοναστηρίου, οἱ ὀπισθεν αὐτοῦ λόφοι, ὡς καὶ ὁ ἀπὸ τῆς μεγάλης αὐτοῦ θύρας μέχρι τῶν ἀνακτόρων πλατὺς καὶ μακρὸς δρόμος καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν ἀκόμη πλατεῖα βρῖθουσι πανηγυριστῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικοπαίδων Μαυροβουνίων, Ἐρζεγοβινείων, Βοσνίων, Δαλματῶν, Ἄλβανῶν, Μουσουλμάνων καὶ ἄλλων Εὐρωπαϊῶν πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας, ποικίλως καὶ καθαρῶς ἐνδεδυμένων. Ἐν δὲ τῷ πλήθει αὐτῷ δὲν λείπουν πάντοτε 5—6 Ἑλληνες.

* *
*

Μετὰ τὴν δοξολογίαν ἡχοῦσιν οἱ μεγάλοι κώδωνες τοῦ μοναστηρίου καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ Πύργου τῶν κρατίων βαρὺς κώδων, κροτοῦσιν 24 φοράν τὰ ὀπισθεν τῶν ἀνακτόρων τηλεβόλα καὶ ἄρχεται ἡ ὑποδοχὴ, ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν ἀνακτόρων, ἐν ᾗ εἰσὶν ἀνηρτημέναι αἱ εἰκόνες τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν Πέτρου τοῦ I, Πέτρου τοῦ II, τοῦ ἡγεμόνος, Δανιὴλ τοῦ I καὶ τῆς ἡγεμονίδος Δάριγκας (**) ἡ τοῦ πατρὸς τοῦ ἡγεμόνος ἀρχιβοεβόδα Μίρκου καὶ αἱ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξάνδρου τοῦ II μετὰ τῆς

(*) Ἀκριβὴς περιγραφή τοῦ τε Μοναστηρίου καὶ τοῦ παρεκκλησίου ἐν ἀριθ. 116 τῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1881.

(**) Ἡ χήρα τοῦ Δανιὴλ πριγκηπέσσα Δάριγκα διαμένει μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Ὀλγας ἐν Βενετίᾳ.

αυτοκρατείας τῆς Ῥωσσίας, Φραγκίσκου Ἰωσήφ μετὰ τῆς αυτοκρατείας τῆς Αὐστρίας καὶ Ναπολέοντος τοῦ III μετὰ τῆς αυτοκρατείας τῆς Γαλλίας

Ὁ ἡγεμὼν, ἡ ἡγεμονίς, ὁ διάδοχος καὶ οἱ μεγάλοι τῶν ἡγεμονοπαίδων, περιστοιχισμένοι ὑπὸ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας καὶ τῶν αὐλικῶν, δέχονται παρισταμένου καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ, τὰς ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ θρησκευτικῇ τοῦ Μαυροβουνίου ἐορτῇ εὐχὰς πρῶτον τοῦ διπλωματικῆς σώματος. Εὐθὺς δ' ὡς αὐτὸ ἐξέληται τῆς αἰθούσης προσέρονται ὁ Μητροπολίτης μετὰ τοῦ κλήρου, οἱ ὑπουργοί, οἱ βοεβόδαι καὶ λοιποὶ μεγιστάνες καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Πάντες οὗτοι, πλὴν τοῦ μητροπολίτου, καὶ τοῦ διπλωματικῆς σώματος, ὡς καὶ ὅσοι ἄλλοι προσέλθωσιν, ὅπως χαιρετίσωσι τὰ, Αὐτῶν Ὑψηλότητας, ἀσπάζονται τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ πάντων τῶν ἡγεμονοπαίδων. Ἡ ὑποδοχὴ διαρκεῖ ἐπὶ μίαν ὥραν, διότι ἕκαστος τῶν πανηγυριστῶν ἐννοεῖ ν' ἀσπασθῇ τὰς χεῖρας τῶν Α. Α. Υ. Υ.

* * *

Τὴν μεσημβρίαν παρατίθεται ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐπὶ τῇ ἐορτῇ ταύτῃ, ἐπίσημον γεῦμα, εἰς ὃ λαμβάνουσι μέρος αἱ Α. Α. Υ. Υ. μετὰ τοῦ διαδόχου καὶ μόνον τῶν μεγάλων ἡγεμονοπαίδων, τὸ διπλωματικὸν σῶμα, ὁ Μητροπολίτης μετὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ πρωθιερέως, οἱ ὑπουργοὶ μετὰ τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων καὶ οἱ βοεβόδαι μετὰ τῶν συζύγων των, οἱ ἐν ὑπηρεσίᾳ αὐλικοὶ καὶ τινες τῶν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐρχομένων ἐν Κετίνη, χάριν τῆς πανηγύρεως, Μαυροβουνίων Ἀλβανῶν καὶ Μουσουλμάνων μεγιστάνων.

Προηγουμένης πάντοτε δεήσεως τοῦ Μητροπολίτου, πάντες ποιοῦσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἄρχεται τὸ γεῦμα παρατεινόμενον ἐπὶ μίαν ὥραν, μεθ' ὃ προσφέρεται εἰς τοὺς κεκλημένους ἐν ἐτέραις αἰθούσαις ὁ καφφές καὶ σιγάρα. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τοῦ γεύματος, καὶ ἐνόσω οἱ κεκλημένοι εὐρίσκονται ἔτι ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὁ λαὸς πρὸ αὐτῶν ἄδει χορεύει πυροβολεῖ καὶ ζητωπραυγάζει. Μετὰ ταῦτα πάντες ἀποσύρονται εἰς τὰ ἴδια καὶ

ΒΟΕΒΟΔΑΣ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΣ

μέχρι τῆς 5^{ης} ὥρας μ. μ. ἐπέρχεται γενικὴ ἡσυχία καὶ ἀνάπαυσις, διότι ὅλοι ἐτοιμάζονται διὰ τὸ *μεγάλο ξεφάντωμα* τῆς ἐσπέρας.

* *
*

Περὶ τὴν 6^{ην} ὥραν μ. μ. ἄρχεται πάλιν γενικὴ κίνησις, διὰ πυροβολισμῶν καὶ ἀσμάτων, διότι πλησιάζει ἡ ὥρα τοῦ *δειπνοῦ τοῦ κήπου*, δηλαδὴ τοῦ δείπνου τὸ ὅποιον ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος προσφέρει τοῖς πανηγυρισταῖς. Περὶ τὴν 7^{ην} λοιπὸν ὥραν μ. μ. προσέρχονται εἰς τὸν *κῆπον τῶν ἀνακτόρων* οἱ κεκλημένοι ἐκ τῶν μεγιστάνων, τοῦ λαοῦ καὶ ἄλλων. Εἰς τὸ *δειπνον τοῦ κήπου* λαμβάνουσι μέρος, ὁ ἡγεμὼν μετὰ μόνου τοῦ διαδόχου ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας, πάντες οἱ συγγενεῖς τῶν Α. Α. Υ. Υ. ὁ Μητροπολίτης μετὰ τοῦ κλήρου, οἱ ὑπουργοί, οἱ βοεβόδοι, πάντες οἱ παρόντες ἐν Κετίνῃ Μαυροβούνιοι, Ἄλβανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι μεγιστάνες, πάντες οἱ ὑπάλληλοι, οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ χίλιοι περίπου ἐκ τῶν πανηγυριστῶν. Τὸ διπλωματικὸν σῶμα, ὡς καὶ οὐδεμία γυνή, δὲν προσκαλεῖται εἰς τὸ δείπνον αὐτὸ, ὅπερ εἶναι καὶ ἀρῶς *ἀρματωλικόν*.

Εἶδον τὸ θέαμα αὐτὸ ἀπὸ ὑψηλόν τι καὶ ἐγγὺς τοῦ κήπου μέρος. Μοὶ ἐφάνη γραφικώτατον καὶ ἐνθουσιώδες. Κρίμα, ἔλεγον νὰ μὴν εὐρίσκηται κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην φωτογράφος ἐν Κετίνῃ! Ὁ ἡγεμὼν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τραπέζης καὶ οἱ πεφιλημένοι καὶ πιστοὶ ὑπήκοοί του ἀπαστρέπτουντες ὅλοι ἐκ τῶν λαμπρῶν καὶ δολοχρῦσων στολῶν των καὶ τοῦ πολυτελοῦς ὀπλισμοῦ ὃν φέρουν εἰς τὰ *σιλιάρια* των, ἴστανται ὄρθιοι. Ὁ Μητροπολίτης εὐλογεῖ τὰ ἐπὶ τῆς ἀπεράντου ἐκείνης τραπέζης εὐρισκόμενα *ψητὰ ἀρτία*, τὸν ἄρτον, τὸν οἶνον, τὸν τυρὸν καὶ τὰς ὀπώρας. Τούτων εὐλογηθέντων ποιοῦσι πάντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ καθήμενοι σταυροπόδι ἐπιπίπτουν ὡς ἐξ ἐφόδου κατὰ τῶν ἁμῶν καὶ λοιπῶν ἐδουλομένων. Ὁ ἐνθουσιώδης ποιητὴς ἡγεμὼν Νικόλαος, φαιδρὸς καὶ ἀγαλλόμενος, διότι συνευωχεῖ μετὰ τῶν ἀνδρείων του, ὑψοῖ πρῶτος φιάλην καὶ φέρει πρόποσιν ὑπὲρ Πέτρου I τοῦ Με-

γάλου και Ἁγίου, ἐξυμνῶν ἐμμέτρως και ἐνθουσιωδέστατα τὰς ἀνδραγαθίας και τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Τὸ πλῆθος ἐκεῖνο ἀσκεπὲς και ἐν βαθυτάτῃ σιγῇ ἀκροώμενον τῶν λόγων τοῦ ἡγεμόνος ἀπαντᾷ αὐτῷ ζητοκραυγάζον ζωηρότατα τρεῖς και ψάλλεται συγχρόνως ἐκ 1500 περίπου στομάτων ὁ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Νικολάου ποιηθεὶς ἐθνικὸς ὕμνος τῶν Μαυροβουνίων «*Honâmo, Honâmo!*»

Τὸν ὠραῖον αὐτὸν ὕμνον, ὃν μετέφρασεν ἐλευθέρως και ἐμμέτρως εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν ὁ πολῦτιμος φίλος μου κ. Ἰωάννης Κ. Καμπούρογλος, διευθυντῆς και συντάκτης τῆς *Νέας Ἐφημερίδος*, πρὸς ἀθέτω ἐνταῦθα ὡς ἀριστον στολισμὸν τῆς πτωχῆς μου ταύτης περιγραφῆς (*).

«*Honâmo, Honâmo!* . . . .

(Ἐκεῖ, ἐκεῖ! . . .)

Ἐκεῖθε πέρ' ἀπ' τὰ βουνά κ' ἀκόμη πάρα πέρα
μοῦ λὲν πῶς ἦταν μιὰ φορὰ βασιλεία ἴδικά μας,
κ' ἀρματωμένα ἔβλεπες σὲ μάχη νύχτα μέρα
τὰ παλληκάρια ν' ἀκολουθοῦν τὸν πρῶτο βασιλιὰ μας.

Ἐκεῖ, ἐκεῖ! . . . νὰ πὰ ν'α βρῶ και πάλι τὴν Πρισορένη
ἄχ! και νὰ ἰδῶ τὸ σπίτι μου τόσῃ χρονῶν ἐρωγμένος.
Πετᾶει ὁ νοῦς μὲ τὴν καρδιά κ' ὄλο ἐκεῖ πηγαίνει.
ποῦ πρέπει νὰ βρεθῶ κ' ἐγὼ μιὰ μερ' ἀρματωμένος.

Ἐκεῖ! . . . ἀπ' τὰ χαλάσματα νὰ πεταφτῶ μιὰν ὥρα,
σὰ φάντασμ' ἀπ' τοῦ παλατιοῦ τὰ θέμελα, νὰ κράξω:
»Τραβίξου, Τοῦρκε βάρβαρε, ἦλθα και νᾶμαι τώρα,
και νᾶμαι νὰ σ' ἐκδικηθῶ, φωνιά, και νὰ σὲ σφάξω.»

Ἐκεῖ, ἐκεῖ! . . . ἀπ' τὰ βουνά ἐκεῖνα πέρα, πέρα . . .
μοῦ λὲν πῶς εἶν' παράδεισος σὲ γῆ ἀνθῶν και μύρων
και προσευχαῖς ἀντιλαλοῦνς ἀνέσπερη ἡμέρα
τόσαις ψυχαῖς τόσων νεκρῶν ἁγίων μας μαρτύρων.

(*) Τὴν μετάφρασιν τοῦ ὕμνου ἀπεδείξατο εὐμενέστατα ὁ ἡγεμὸν Νικολάος, ὅστις ἐξέφρασε δι' ἐμοῦ τὴν εὐαρέσκειάν του, εἰς τὸν κ. Καμπούρογλον, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1881. Α. Α. Λ . . .

Ἐκεῖ, ὀπίσω ἀπ' τὰ θουνά τὰ μαῦρα μαῦρα ἐκεῖνα
 ὁ Γιοῦκος ἐξεψύχησε, τὸν πῆρε ἡ καθάλα
 μὲ τοὺς ἐννιά του γιοῦς μαζὺ, σπαρταριστοὺς ὅσαν κρίνα,
 κράζει: «Παῖδιά, βοήθεια! παιδιὰ δὲν ἔχω ἄλλα!»

Ἐκεῖ, ποῦ τρίξαν τὰ πλευρά τοῦ Γιούκου ματωμένα
 κάτω ἀπὸ πέταλα σίληρά, ἀπάφρισμένα ἄτια,
 ἐκεῖ τὸ Γέρω μας, παιδιὰ, ξεφτέρια τιμημένα,
 νάδικηθοῦμε σχίζοντας τοὺς Τούρκους σὲ κομμάτια.

Ἐκεῖ, ὀπίσω ἀπ' τὰ θουνά τὰ μαῦρα μαῦρα ἐκεῖνα,
 ἐκεῖ τὸν τάφο τοῦ Μιλόσχ μου λένε πῶς σκεπάζουν
 ὅσα τὸ αἶμα ὅποτες βόδα λευκά καὶ κρίνα . . .

Ἐκεῖ! νὰ προσκυνήσουμε! ποῦ αἶμ' ἀκόμη στάζουν

Ἐκεῖ! νὰ σώσουμε ἀδελφοῦς ποῦ εἰς τὸ ζυγὸ στενάζουν!

* *
 *

Τὸν ὕμνον διαδέχονται νέκι πάλιν βροντώδεις ζητωκραυγαὶ
 καὶ οἱ συνδαιτημόνες ἐπανακαθήμενοι ἐξακολουθοῦν τρώγοντες,
 πίνοντες, φέροντες ὠραίας πατριωτικὰς προπόσεις, ἄδοντες τὰ
 πολεμικὰ ἔθνικα τῶν ἄσματα καὶ ἀπαγγέλοντες τὰ περίφημα
 ἠρωϊκὰ τῶν ποιήματα (piesmas.)

Τὸ ἀρματωλικὸν αὐτὸ δεῖπνον διαρκεῖ μέχρι τῆς 9^{ης} ὥρας μ. μ.
 Ἄπας ὁ κῆπος εἶναι φωταγωγημένος καλῶς καὶ ἀνάπτονται ἄ-
 φθονα πυροτεχνήματα καὶ βεγγαλικά φῶτα, τὰ ὅποια κατασκευά-
 ζουσιν οἱ ἐργάται τοῦ ὀπλοστασίου Κετίνης. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ
 πέριξ τοῦ κήπου ἵσταμένου πλήθους εἶναι ἀπερίγραπτος, διότι
 κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Γοσποδάρ, (ἄρχων) ἦν ὡς θεὸς οἱ ἀρ-
 ματωλοὶ τοῦ λατρεύουν, συνευωχεῖ μετὰ τῶν γονέων, τῶν ἀδελ-
 φῶν, τῶν συζύγων, τῶν υἱῶν, τῶν συγγενῶν, τῶν φίλων, τῶν
 συμπατριωτῶν καὶ δημοθρήσκων αὐτῶν.

* *
 *

Βλέπων, δεῦτερον ἤδη ἔτος ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ἐλευσεώς μου,
 ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τῶν Μυροβουίνων νὰ συνεορ-
 τάζῃ καὶ συνευθυμῇ κατὰ πᾶσαν ἔθνικην, θρησκευτικὴν, ἢ ἡγε-

μονικὴν ἑορτὴν ὡς ἀπλοῦς ἀρματωλὸς μετὰ τοῦ ἀνδρείου καὶ προσφιλοῦς αὐτῷ λαοῦ του, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς ἀρειμανίους κατοίκους τῶν *Melanōn 'Oρέων* νὰ μένωσι πιστοὶ καὶ ἀκλόνητοι εἰς πάντα τὰ πατροπαράδοτα ἦθη καὶ ἔθιμά των, καὶ μετ' ἀληθοῦς φανατισμοῦ τηροῦντες αὐτὰ νὰ τὰ παραδίδωσιν ἀμετάβλητα εἰς τὰ τέκνα των, μὲ καταλαμβάνει λύπη καὶ ἀδημονία διότι ὀλίγα, μετὰ τὸ 1821, ἔτη ἤρκεσαν εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ὅπως *φραγκεύσωμεν* τὰ ἀφελῆ ἡμῶν ἦθη καὶ ἔθιμα, τὴν ἀνατροφὴν τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν γλώσσαν, τὴν μουσικὴν, τὸ ἄσμα, τὸν χορὸν, τὸ θέατρον καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ ὅχι μόνον *ἐφραγκεύσωμεν* κατὰ πολλὰ, ἀλλὰ καὶ *ὕπερφραγκεύσωμεν*. Διότι, τὶς πατὴρ ἢ σύζυγος, ἢ ἀδελφὸς ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ φέροι τὰ τέκνα, τὴν σύζυγον, ἢ τὴν ἀδελφὴν του ἐκεῖ ὅπου *διδάσκεται* (!) ὁ ἀχρεῖσττος Βοκάκιος, *La timbale d' argent* καὶ τὰ παρόμοια αὐτοῖς κακοθηέστατα μελοδραμάτια ; Καὶ ὅμως ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι *φράγκικα*, καὶ μάλιστα *γαλλικά*, πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν μου ὀδηγοῦσι, *κατὰ προτίμησιν*, τὰ τρυφερὰ τέκνα των, τὰς νεαρὰς συζύγους καὶ τὰς ἀνηλίκους πολλακίς ἀδελφάς των ἐκεῖ ὅπου ταῦτα *διδάσκονται* (!) περιφρονοῦντες τὴν Ἑλληνικὴν σκηνήν, (*) ἀφ' ἧς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην στιγμὴν πράγματι διδάσκονται τὰ ἄριστα τῶν δραματικῶν ἔργων. Διὰ τὴν λοιπὸν δυσαρεστούμεθα ὅταν οἱ ποιοῦντες τὸν τόπον καὶ ἀληθεῖς τῶν Ἀθηνῶν δημοσιογράφοι ἀποκαλύπτουσι καθημερινῶς τὰς ὡς ἐκ τοῦ *παραφραγκισμοῦ* αὐτοῦ πληγὰς μας καὶ προσπαθεῦσι παντὶ σθένει νὰ μᾶς σώσωσιν ἐκ τοῦ φοβεροῦ θαράθρου εἰς ὃν οὗτος ταχὺ βήματι μᾶς φέροι ;

Ἄλλ' ἄς ἀφίσωμεν αὐτὰ, ἵνα μὴ ἄκων δυσαρεστῆσω ἀναγνώστην τινὰ τῆς *Ποικίλης Στοᾶς* καὶ ἄς ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸν ἀρματωλικὸν βίον τῶν ἀρχαϊκῶν Μκυροβουνίων καὶ τὸν ἀφελέστατον κῆπον τῶν ἀνακτόρων τῆς Κετίνης, ὅσους εἶναι εἰς ἡμᾶς τοὺς ξένους ἀληθῆς «ὄσους ἐν τῇ ἐρήμῳ.»

(*) Εἶνε γνωστὴ τοῖς πᾶσιν ἡ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον μεγάλη στοργὴ τοῦ γράφοντος, ὡς καὶ μετὰ πόσου ἐθουσιασμοῦ καὶ ὀποίας ἀφιλοκερδείας ἐξακολουθεῖ καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν μεσουρανίων Μελανῶν Ὀρέων ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐνυψώσεως καὶ προόδου τῆς Ἑλλ. σκηνῆς.

Μετὰ τὸ δεῖπνον ἄρχονται προσερχόμενοι εἰς τὸν κήπον ἡ ἡγεμονίς μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων, πάντων τῶν αὐλικῶν τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, τῶν ὑπουργῶν, βοεβοδῶν κ.λ.π. μεγιστάνων μετὰ τῶν συζύγων των, ὡς καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει, μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Πάντες οὗτοι συνέρχονται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κήπου, ἐκεῖ ὅπου οἱ μπάγκοι σχηματίζουν πλατύτατον κύκλον καὶ κάθονται ἐπὶ τῶν ξυλίνων τούτων καθισμάτων ἀναμένοντες τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐθνικοῦ χοροῦ. Συγχρόνως δ' ἐπιτρέπεται παντὶ πανηγυριστῇ, ἢ κατοίκῳ τῆς Κετίνης, νὰ εἰσέλθωσιν ἐν τῷ κήπῳ μετὰ τῶν γυναικοπαίδων αὐτῶν καὶ λάθωσι μέρος εἰς τὸν ἐθνικὸν χορὸν. Τίς τότε δὲν εἰσέρχεται ἐν τῷ κήπῳ μὲ ὅλα τὰ γυναικόπαιδά του! Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ πασίγνωστος ἐν Μαυροβουνίῳ ἀκίνδυνος μονομανῆς Τόμος, ἀλλ' ὅχι διὰ νὰ χορεύσῃ ὁ ἀτυχῆς, ἀλλὰ διὰ ν' ἀνταμώσῃ τοὺς κατὰ φαντασίαν κουμπάρους του.

Περίξ τῶν μπάγκων ὁ λαὸς σχηματίζει μέγαν κύκλον, ἀφίνων εἰσοδὸν ἐν τῷ κύκλῳ διὰ τοὺς χορευτάς. Τὸ σημεῖον τῆς ἐναρξέως τοῦ χοροῦ δίδει ὁ ἡγεμὼν καλῶν τὸν πλησιέστερον τῶν συγγενῶν του ν' ἀνοίξῃ τὸν χορὸν ἀντ' αὐτοῦ διὰ τῆς καλλιτέρας χορευτριάς ἐκ τῶν γυναικῶν τοῦ λαοῦ. Ἀρχονται λοιπὸν ἄδοντες οἱ ἄοιδοί, οἵτινες τόπον ὀρχήστρας ἐπέχουσιν. Οἱ Μαυροβούνιοι δὲν χορεύουν πρὸς ἤχον ὀργάνων ἀλλ' ἄδόντων δύο ἢ τριῶν ἄοιδῶν ἠρωϊκὸν τι ἄσμα. Τὸ ἄσμα τῶν Μαυροβουνίων εἶναι μονότονον καὶ κλαυθμηρὸν. "Ὅταν μάλιστα τοὺς ἀοιδοὺς βοηθοῦσι καὶ γυναῖκες νομίζει τις ὅτι ἀκούει σωστὸ μοιρολόγι Ἑλληνικόν. "Ὅλη ἡ τέχνη τῶν ἀοιδῶν συνίσταται εἰς τὸ ἄδειν δι' ἀλλοκότου καὶ παραδόξου τινος διαρκοῦς λαρυγγισμοῦ, ἥτοι tremollo. Ἀδόντων τῶν ἄρματωλῶν ἄρχεται ὁ ἐθνικὸς χορὸς «Ἀετὸς» ὡς ἐξῆς:

Εἰς τὸ ἐν ἄκρον τοῦ κύκλου ἵσταται ὁ χορευτὴς καὶ εἰς τὸ ἑτέρον ἡ χορευτριά, οἵτινες δι' ἐνὸς πηδήματος ὀρμῶσιν ἐν τῷ κύκλῳ. Ὁ ἀνὴρ μιμνεῖται τὸν ἀετὸν, πετώντα, μαγνητίζοντα, διώκοντα, ἢ ἀπειλοῦντα τὴν λείαν του. Πηδᾷ ὅτε μὲν διὰ τοῦ ἐνός, ὅτε δὲ διὰ τοῦ ἐτέρου ποδὸς μετ' ἐκτάκτου ἐλασικότητος, κρατῶν ὑψηλὰ τὴν κεφαλήν, ρίπτων βλέμμα κητακτητικὸν καὶ υπερήφανον ἐπὶ

τῆς λείας του καὶ λαμβάνων στάσιν ἀρειμάνιον ὑψοῖ τὰς χεῖρας καὶ κινεῖ αὐτάς, ὡς ὁ ἀετὸς τὰς πτέρυγας του καθ' ἣν στιγμὴν ἀρπάζει, ἢ προστατεύει τὴν λείαν του. Ἐνῶ δὲ χορεύει, πηδῶν πάντοτε καὶ κυνηγῶν τὴν χορεύτριά του, βάλλει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κραυγὴν δξυτάτην, ἀγρίαν, ἀλλόκοτον καὶ διαπεραστικὴν, «ἄι! οἴχω! οὔχα! ἔι! ἄι, αἴχω!» Πυροβολεῖ δ' ἐνίοτε ὑπὸ τὸ οὖς τῆς χορευτρίας, ἣτις συνεσταλμένη καὶ δειλὴ ὡς ἄκακον ἀρνίον, ἢ ὡς τρέμον τὸν Ἄετὸν πτηνόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς κάτω νεύουσα καὶ ἐκλύτους εὐθὺ πρὸς τὸ σῶμα τὰς χεῖρας ἔχουσα, χορεύει, πηδῶσα ἐπίσης καὶ αὕτη μετὰ πολλῆς ἐλαστικότητος, πότε διὰ τοῦ ἑνός, πότε διὰ τοῦ ἑτέρου ποδός, ἀκολουθοῦσα ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ χορευτοῦ τῆς Ἄετοῦ, ἀλλ' ἀποφεύγουσα λίαν ἐπιτηδεῖως καὶ χαριέντως ν' ἀρπαγῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Ἄετὸς νικᾷ καὶ ἀρπάζει τὴν λείαν του—ἦτοι κατορθοῖ νὰ ἀσπασθῆ εἰς τὴν παρειὰν τὴν χορεύτριά του, ἣτις ὀφείλει πάραυτα ν' ἀσπασθῆ τὴν χεῖρα τοῦ χορευτοῦ τῆς, ἂν οὗτος τυγχάνῃ ἀνωτέρας αὐτῆς κοινωνικῆς τάξεως. Κατόπιν εἰσέρχονται δύο, καὶ ἐνίοτε τρία ζεύγη, ἐν τῷ κύκλῳ, ἀλλ' ἕκαστος τῶν Ἄετῶν εἰς μόνην τὴν λείαν του προσέχει. Οὐδεμία χειραψία, ἢ περιπτύξεις, λαμβάνει χώρην κατὰ τὸν ἐθνικὸν χορὸν τῶν Μαυροβουνίων.

Ἐπὶ μίαν ὥραν πάντες οἱ βουλόμενοι ἐκ τοῦ λαοῦ, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, χορεύουν ἐλευθέρως μετὰ τῶν συγγενῶν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς ἡγεμονίδος, ἀμφοτέρων τῶν φυλῶν, ὡς καὶ μετὰ τῶν ὑπουργῶν καὶ παντὸς μεγιστάνος καὶ τῶν συζύγων αὐτῶν, τηροῦντες ἐν τούτοις ὅλον τὸ ὀφειλόμενον αὐτοῖς σέβας. Ὁ ἡγεμὼν μετὰ πάντων τῶν περὶ αὐτὸν χειροκροτοῦσι καὶ ἐπευφημοῦν τοὺς καλλιτέρους τῶν χορευτῶν καὶ τὰς ἀξιώτερας τῶν χορευτριῶν. Ἀφοῦ δὲ προσφερθῶσι πρῶτον τοῖς χορευταῖς καὶ εἰς τὸ πλεῖστον τοῦ ἐν τῷ κήπῳ παρευρισκομένου ἐκείνου πλήθους οἶνος καὶ ζῦθος ἐν ἀφθονίᾳ, παύει πρὸς στιγμὴν ὁ ἐθνικὸς χορὸς καὶ μετὰ μικρὸν εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, ἐρχομένη ἐπὶ τῇ πανηγύρει ἐκ Καττάρου, ἀρχεται παιανίζουσα κατ' ἀρχὰς μὲν τεμάχια ἐκ μελοδραμάτων καὶ εἶτα εὐρωπαϊκούς χορούς. Πρῶτος ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος, ὅστις εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ἄριστος χορευτής, ἀνοίγει τὸν εὐρωπαϊκὸν

χορὸν μετὰ τινος βοεβοδίνας, ἢ ὑπουργίνας, εἰς ὃν λαμβάνουσι μέρος τὰ μέλη τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας, τὸ διπλωματικὸν σῶμα, οἱ ἀυλικοί, οἱ ὑπουργοὶ καὶ βοεβοδαὶ μετὰ τῶν συζύγων των, αἵτινες χορεύουσι μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ ἀκριβείας τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς. Οἱ ἀυτικοί, τινὲς τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων εἰσὶ καλοὶ χορευταί.

Ὁ λαὸς τότε θεᾶται μετὰ πολλῆς περιεργείας, καὶ μειδιῶν, τῶν εὐρωπαϊκῶν χορῶν. Ἀρέσκειται δ' ἐξ ὅλων αὐτῶν νὰ βλέπῃ χορευόμενον τὸν τετραχορὸν (quadrille). Τὸ βάλς, πῶς νομίζετε ἀποκλεῖ; «χορὸν ἐρηγκαλισμοῦ . . . .» Καὶ μήπως δὲν εἶναι τοιοῦτος; . . . .

Μίαν περίπου ὥραν διαρκεῖ ὁ εὐρωπαϊκὸς χορὸς καὶ περὶ τὴν 11 αἰ ἈΑ. ΥΥ. μεθ' ἅπαντος τοῦ ἐπισήμου κόσμου εἰσέρχονται εἰς τὰς ἐν τῷ κήπῳ ἐξημέναις πολεμικᾶς σκηναίς, ὅπου προσφέρονται ψυχρὸς καμπανίτης, παγωτά, διάφορα ἄλλα ἀναψυκτικὰ ποτὰ καὶ μετὰ μικρὸν ἐπανέρχονται πάλιν εἰς τὸν κύκλον, ἔνθα ἐξακολουθεῖ ὁ ἔθνικὸς χορὸς μετὰ μεγαλειτέρας ζωηρότητος διότι ἀναμιγνύονται πλέον εἰς αὐτὸν τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γέροντες μετὰ τῶν γραιῶν, οἱ ὁποῖοι κάμνουσι καὶ αὐτοί, κωμικώτατα μὲν, ἀλλ' ἔτσι γιὰ τὸ καλὸ, τὸν γύρον των, οἱ μὲν μὲ τὰς νοστιμιωτέρας νεάνιδας, αἱ δὲ διὰ τῶν νεαρωτέρων ἄρματωλῶν. Τίς τότε ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος μέχρι τῶν παιδιῶν δὲν ξεκαρδίζεται γελῶν καὶ δὲν χειροκροτεῖ καὶ ἐπευφημεῖ τὰ γερόντια! Ταῦτα δὲ κατενθουσιασμένα φωνάζουσι «Καὶ τοῦ χρόνου, Γοσποδάρ! Καὶ τοῦ χρόνου, παιδιὰ!»

* *
*

Περὶ τὸ μεσονύκτιον αἱ Α. Α. Υ. Υ. μετὰ τοῦ διαδόχου καὶ τῶν λοιπῶν ἡγεμονοπαίδων ἄρχονται συνδιαλεγόμενοι μετὰ τῶν πανηγυριστῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἄδουσι συγχρόνως καὶ ταῦτα, χορεύουσι καὶ ἀπαγγέλουσι ἥρωικὰ ποιήματα. Πρὸς αὐτὰ ἡ ἀγαθωτάτη ἡγεμονίς καὶ ὁ διάδοχος δίδουσι οἱ ἴδιοι γλυκύσματα καὶ νομίσματα. Εἶναι ὅλο χαρὰ καὶ συγκίνησις, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, τὰ καυμένα. Ἀφοῦ δ' ἅπανα ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια ἀποχαιρετίζει προσηnéστατα τοὺς πάντας,

δίδεται οὕτω τὸ σύνθημα τῆς διαλύσεως. Τὸ πλῆθος ζητωκραυγάζει τὰς Αὐτῶν Ὑψηλότητας καὶ ἄδον ἐθνουσιωδῶς τὸν ἐθνικὸν ὕμνον, ἐξέρχεται βαθμηδὸν τοῦ κήπου καταπλημμυροῦν τὴν κοιλάδα καὶ τὴν Μεγάλην ὁδὸν τῆς Κετίνης καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ τὸ *ξεφάρτωμα*. Μέχρι δὲ τῆς 4⁷⁵ ὥρας τῆς πρωῆς δὲν ἀκούει τις ἄλλο, ἢ πυροβολισμούς, χορούς, φωνὰς καὶ ἥρωϊκὰ ἄσματα (*riesma*) τὰ ὁποῖα οἱ ἄρματωλοὶ ψάλλουν ἐν συνοδείᾳ τῆς προσφιλοῦς αὐτῶν *γκουτζιλας* (*) τὴν ὁποίαν δὲν ἀλλάσσουν διὰ τῆς καλλιτέρας εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ἡ *guz'la* καὶ τὰ *riesmas* εἶναι ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἥρωϊκοῦ αὐτοῦ λαοῦ.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς πανηγύρεως ὄλον ἐκεῖνο τὸ ἄπειρον πλῆθος κεκμηκὸς καὶ ἐξηντλημένον τό τε σῶμα καὶ τὸ βελάντιον, ἐκ τοῦ μεγάλου *ξεφάρτωματος*, ἐπανακάμπτει εἰς τὰ ἴδια καὶ ἡ μικρὰ Κετίνη ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν συνήθη μονότονον, ἤρεμον καὶ σοβαρὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, χωρὶς οὐδ' ἔχνος ὅλης ἐκεῖνης τῆς χθεσινῆς ζωῆς ν' ἀπομένῃ. Δὲν εἶδον ἔτι λαὸν θετικώτερον τοῦ Μαυροβουνιωτικοῦ. Τὸ λόγιον «καιρὸς παντὶ πράγματι» εἶν' ἔμφυτον εἰς αὐτόν.

* *
*

Ὡς περίσυν οὕτω καὶ ἐφέτος ἐλάβομεν μετὰ τοῦ Πολιτικοῦ Πράκτορος τῆς Ἑλλάδος κ. Ἀλ. Λογοθέτου καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ διπλωματικοῦ σώματος μέρος εἰς τὴν Μεγάλην πανηγυριν τῆς Κετίνης, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι *φέτος*, μόνοι ἡμεῖς οἱ δύο Ἕλληνες, ἐκλήθημεν ὅπως ἐχειρικῶς ὑπὸ τῆς Α. Υ. τοῦ ἡγεμόνος εἰς δεῖπνον, τὸ ὁποῖον ἦτον ὅπως *οἰκογενειακόν*. Ἀπειράκις ἐκλήθην εἰς γεύματα ἐπίσημα, καὶ μὴ, τῶν ἐνταῦθα ἀνακτόρων. Ἀλλ' ἡ *εἰκὼν* τὴν ὁποίαν εἶδον κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἐν αὐτοῖς ἦτον ἐκ τῶν ὠραιότερων. — Εἶχον ἐπανακάμπσει πρὸ μικροῦ ἐκ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου (*institut*) τῆς Πετροπούλεως καὶ αἱ ἄλλαι τρεῖς ἡγεμονόπαιδες. Ὁ διάδοχος λοιπὸν Δανιήλ, μετὰ

(*) Ἡ γ κ ο ὺ ζ λ α, περὶ ἧς καὶ ἄλλοτε ἔγραψα, εἶναι τὸ μονόχορδον ὄργανον τῶν Μαυροβουνίων. Ὁμοιάζει πρὸς τὴν γραβαριτικὴν λύραν μας.
Α. Α. Α. . . .

τῶν ἀδελφῶν του Ζόρκας, Μίλιτσας, Στάνες, Μαρίας, Ἐλένης, Ἄννης, Ξένης καὶ τοῦ Μίρκου, περιστοίχουν τὸ εὐδαιμον ἡγεμονικὸν ζεῦγος εἰς τὴν τράπεζαν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκάθηντο ὁ γηραιὸς πατὴρ τῆς ἡγεμονίδος καὶ ἱστορικὸς ἀρχιβοεβόδας Πέτρος Βούκοτιτς ἡ γηραιά καὶ ἀρειμανία μήτηρ τοῦ ἡγεμόνος Κυρὰ Στάνε, οἱ ἐξάδελφοι τοῦ ἡγεμόνος βοεβόδας Στάγκος Ῥάδογιτς, ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ Μπλάζος Πέτρογιτς, ὁ τῆς ὑπηρεσίας ὑπασπιστῆς τῆς Α. Υ. ὡς καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι τῶν ἡγεμονοπαίδων, οἵτινες ἦσαν μεθ' ἡμῶν τῶν δύο Ἑλλήνων οἱ μόνοι ξένοι εἰς τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο «οἰκογενειακὸν tableau.»

Ἡ παρουσία καὶ τῶν ἐννέα ὁμοῦ ἡγεμονοπαίδων εἰς τὸ δεῖπνον(*), γάριν ἡμῶν, ὡς ὁ ἡγεμὼν μᾶς εἶπεν, ἐπιτραπέισα, καθίστα αὐτὸ ζωηρότατον καὶ λίαν φαιδρὸν, διότι ὡς οἰκογενειακὸν, δὲν ἐτηρεῖτο ἡ συνήθης τῆς αὐλῆς ἐθιμοτυπία. Εἰς ὄλων τὰ πρόσωπα ἀπῆστραπτεν ἡ χαρὰ, τὸ μειδιάμα, ἡ εὐχαρίστησις καὶ ἡ εὐδαιμονία. Εἰμὶ δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες ὑψίστην θὰ αἰσθάνωνται εὐδαιμονίαν καὶ εὐχαρίστησιν, ὡσάκις αἱ ἀσχολίαι των καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ κράτους ἐπιτρέπουσιν αὐτοῖς νὰ διέρχωνται στιγμὰς τινὰς εὐδαίμονας ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκογενείας των. Ἐγὼ τοῦλάχιστον οὐδέποτε βλέπω εὐδαιμονέστερον τὸ ἡγεμονικὸν ζεῦγος τοῦ Μαυροβουνίου, ἢ ὡσάκις καλοῦμαι εἰς οἰκογενειακὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις γεῦμα. Ἀλλὰ καὶ πόσον θαυμάζω τὴν μεγάλην ἀγάπην, τὸν βαθύτατον σεβασμὸν καὶ τὴν λεπτότητα τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἡγεμονοπαίδων πρὸς τε τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν, ὡς καὶ τὴν ἀφελῆ οἰκειότητα καὶ εὐγενεστάτην προσήθειαν μεθ' ἧς φέρονται πρὸς ἡμᾶς τοὺς ξένους.

* *

*

Μετὰ τὸ δεῖπνον εἰσῆλθομεν ἐν τῷ καπνιστηρίῳ, ὅπου ὁ ἡγεμὼν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, μᾶς προσέφερε σιγάρα καὶ ἀφοῦ

(*) Σπανιώτατα ὁ ἡγεμὼν ἐπιτρέπει εἰς τὸν διὰδοχον καὶ τὰς νεωτέρας τῶν ἡγεμονοπαίδων νὰ παρακάθηνται εἰς τὴν τράπεζαν, ὡσάκις προσκαλοῦνται εἰς τ' ἀνάκτορα ξένοι.

ἐπίομεν τὸν *καφφέν*, εἰσήλθομεν ἐν τῇ αἰθούσῃ ὅπου εὐρίσκεται τὸ κλειδοκούμβαλον. Ἐπὶ τῇ παρακλήσει μου, αἱ ἡγεμονόπαιδες Ζόρκα καὶ Μίλιτσα ἔπαιζαν μετὰ πολλῆς καὶ ἐκφράσεως δύο ὠραία μουσικά τεμάχια, αἱ δὲ νεώτεραι αὐτῶν Στάνε καὶ Μαρία ἔψαλλον μετὰ πολλῆς χάριτος ὠραίαν διωδίαν. Σημειῶ δ' ὡς ἐκ περισσοῦ, ὅτι, τῇ παρακλήσει τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς ἡγεμονίδος, (πρὸς οὓς ὁ κ. Λογοθέτης εἶχεν ἀποκαλύψει, ὅτι πάλαι ποτε ἔπαιζον βιολίον) ἔσχον τὴν τιμὴν, ἀπόμαχος πλέον ἐγὼ τῆς μουσικῆς, νὰ συνοδεύσω διὰ τοῦ βιολίου τὴν ἡγεμονίδα Ζόρκαν, ἐκτελέσαντες τολμῶ εἰπεῖν, ἀριετὰ ἐπιτυχῶς τὴν *Συμφωνίαν* τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, *Partasíar* τινὰ ἐπὶ τοῦ *Ruy-Bias* καὶ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν ὕμνον «εἰς τὴν ἐλευθερίαν» τὴν ὁποῖον πρὸ καιροῦ προσέφερον τῇ ἡγεμονόπαιδι Ζόρκα καὶ ἃν ἐξέμαθον ἀριετα. Τὸ ἔργον αὐτὸ τῶν ἀθανάτων Σολωμοῦ καὶ Μαντζάρου ἐνθουσιᾶ καὶ ἐνταῦθα τοὺς πάντας.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι, κατὰ τὴν παρὰ μὲν τῆς πανηγύρεως, ὁ λαὸς ᾄδει καὶ χορεύει πρὸ τῶν ἀνακτόρων. Ἀπὸ τοῦ ἐξώστου λοιπὸν αὐτῶν ἐθεώμεθα τῶν χορευόντων καὶ ᾄδόντων. Μεταξὺ τούτων ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ Ἄλβανοί, οἵτινες μὲ τὴν *σειράν* των ἔψαλλον τὰ ἄσματά των καὶ ἐχόρευον τὸν χορὸν των. Εὐθὺς δ' ὡς οὗτοι διέκρινον εἰς τὸν ἡγεμονικὸν ἐξώστην ἡμᾶς τοὺς δύο Ἑλληνας, εἰς τῶν Ἄλβανῶν συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν συντρόφων αὐτοῦ καὶ διὰ λύρας καὶ *ντεφιού*, ἤρξατο *τραγουδῶν* τὸ συναμοτικὸν μᾶ ἄσμα τοῦ 1862,

«Ἐως πότε ἡ ξένη ἀκρίδα κτλ.»

Ἐξανεσθημεν μετὰ τοῦ κ. Λογοθέτου ἀκούσαντες ἀφνης ἄσμα Ἑλληνικόν, καὶ μάλιστα αὐτό, ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν ἐμάθομεν ὅτι ὁ *τραγουδήσας* αὐτὸ ἦτον ὁ ἐνταῦθα διαμείνων βράπτης Ἄλβανὸς *Pétar-Beg*, ὅστις κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862 εἶχεν ὑπηρετήσει ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δημήτριον Γρίβαν. Καλεῖ δὲ τὸ ἄσμα αὐτὸ «Ἑλληνικὸν ἐθνικόν».

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀπήλθομεν τῶν ἀνακτόρων, νέας πάλιν καὶ ὠραίας ἀποκομίζοντες ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐγκαρδίου καὶ ἀφελεστάτης πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας τῶν

Αυτῶν Ὑψηλοτήτων, ὧν τ' ἀνάκτορα εἰσὶν εἰς ἡμᾶς «ἀληθῆς ὁ-
σις ἐν τῇ ἐρήμῳ». (*)

* *

*

Καὶ ταῦτά μὲν τὰ κατὰ τὴν *Μεγάλην πανήγυριν* τῆς Κετί-
νης, τὰ ὁποῖα ἐν βίᾳ καὶ κᾶπως ἀτάκτως ἐσημείωσα, ὅπως, κατὰ
τὴν ἐπιθυμίαν του, ὁ φιλότιμος ἐκδότης τῆς *Ποικίλης Στοᾶς*, καὶ
φίλος κ. Ἰωάννης Ἄ. Ἀρσένης, προφθάσῃ νὰ τὰ φιλοξενήσῃ ἐν
τῷ ἡμερολογίῳ του τοῦ ἔτους 1883.

Κλείων δὲ τὸ *δέκατον ἕκτον* τοῦτο κεφάλαιον τῶν πτωχῶν μου
περὶ Μαυροβουνίου σημειώσεων, προσθέτω, πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα
περὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἁγίου εἶχον ἄλλοτε σημειώσει, καὶ
τὸ ἐξῆς: ἀνέκδοτον, ὅπερ δύο γέροντες ἀρματωλοὶ στρατιῶταί του
μοὶ διηγήθησαν.

— Ἐσπέρᾳν τινὰ Πέτρος ὁ I ἐκάθητο πρὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ,
περιστοιχισμένος, κατὰ τὸ σῆνηθες ὑπὸ πληθύος ἀρματωλῶν, με-
ταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ ῥηθέντες δύο γέροντες. Ὁμίλει λοι-
πὸν πρὸς ὅλους αὐτοὺς μετ' ἐνθουσιασμοῦ, περὶ τῆς ἐν τοῖς στε-
νοπορίαις τῆς Διεσάνας ἀξιομνημονεύτου ἐκεῖνης τριήμερου μά-
χης, καθ' ἣν ὁ Πέτρος μὲ μόνας ἑξ ἑκατάδας ἀνδρείων του εἶχεν
ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ φοβεροῦ Καρὰ Μαχμοῦτ Πασσᾶ τῆς Σκόδρας,
ὅστις εἶχεν εἰσβάλλει εἰς τὸ Μαυροβούνιον μὲ 50 χιλιάδας Τούρ-
κων. Ἐνῶ δ' ἐξεθείαζε τὴν ἀνδρείαν, ἣν οἱ Μαυροβούνιοι ἄνδρες
τε γυναῖκες ἐπεδείξαντο καὶ τὸν θρίκμβον ὃν κατήνεγκον αἰχμα-
λωτίσαντες πολλοὺς καὶ φονεύσαντες ἄνω τῶν 20 χιλιάδων τούρ-
κων, μεταξὺ τῶν ὁποίων 30 ἀρχηγοὺς τούρκους καὶ αὐτὸν τὸν Καρὰ
Μαχμοῦτ Πασσᾶν, οὗ τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντες ἀνήρτησαν πρὸ
τοῦ μοναστηρίου τῆς Κετίνης, ἐξιστόρει δὲ πῶς ἀφῆκαν οἱ ἐχθροὶ
30 σημαίας των, τὰ τηλεβόλα κ.λ.π. ὅπλα των εἰς χεῖρας τῶν
Μαυροβουνίων καὶ πῶς, θέλοντες νὰ σωθῶσιν ἐκ τῶν Μαυροβουνιω-

(*) Ἐν Κετίνῃ, ἐξαιρέσει τῶν ἀνακτόρων καὶ μόνον, οὐδεὶς τῶν ἰθαγε-
νῶν, ἢ ξένων, δέχεται τὰς ἐσπέρας, ἢ δίδει γεύματα, χοροὺς, ἢ ἐσπερί-
δας καὶ δι' αὐτὸ ὁ βίος ἐν Κετίνῃ, ἰδίως κατὰ τὸν χειμῶνα, καταντᾶ
ἀφόρητος καὶ ἀληθῆς μαρτύριον εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας ἐργασίαν, ἢ ἐνασχό-
λησίν τινὰ ξένους

τικῶν *γιαταγαρίων*, ἐξρίπτοντο ἀνά χιλιάδας ἐν τῷ ποταμῷ *Μοράτσα*, ὅπου κακῆ κακῶς ἐπνίγοντο, αἴφνης ὁ ἀνδρεῖος *Vladika* διακόπτει τὴν ὀμίλιάν του καὶ σιωπᾷ. Μετὰ μικρὸν ὅμως συνέρχεται καὶ στρεφόμενος πρὸς τοὺς πιστοὺς ἀρματωλοὺς του λέγει αὐτοῖς: «Σήμερον συμπληρῶ τὸ ὄγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας μου καὶ τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον ἀπὸ τῆς ἡγεμονίας μου. . . . ἄλλὰ αἰσθάνομαι ἑαυτὸν πολὺ καταβεβλημένον. . . Σημαίνει ἡ «τελευταία μου ὥρα. . . » Καὶ ταῦτα εἰπὼν εἰσῆλθεν ἐν τῷ λιτῷ του κελλίῳ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τινων ἀρματωλῶν. Ἐξαπλωθεὶς δ' ἐπὶ τῆς πενιχρᾶς του κλίνης ἤρξατο ὀμιλῶν τοῖς περὶ αὐτὸν περὶ τῆς προσφιλοῦς του πατριδος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς, καὶ δίδων συμβουλὰς καὶ ὀδηγίας περὶ τῶν πρακτικῶν μετὰ τὸν θάνατόν του. «Αἶ, πηγαίνετε τώρα. . . ἔχω ἀνάγκην ἀναπαύσεως, εἶπεν αὐτοῖς.» Καὶ ἐνῶ οἱ περὶ αὐτὸν ἠτοιμάζοντο νὰ ἐξέλθωσι τοῦ κελλίου, αἴφνης ὁ Πέτρος καταβαίνει τῆς κλίνης, γονυπετεῖ πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου του καὶ δέεται τῷ ὑψίστῳ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὑπὲρ τῶν *Μαυροβουνίων* καὶ τῆς προσφιλοῦς του *Τσερραγόρας* (τοῦ *Μαυροβουνίου*). Οἱ παριστάμενοι προαισθανθέντες ἀπαίσιόν τι γονυπετοῦσι καὶ αὐτοί, ἀκροῶνται μετὰ μεγάλης κατανύξεως τῶν λόγων του καὶ ἀσπάζονται εὐλαβέστατα τὴν χεῖρα τοῦ ἀνδρείου καὶ Μεγάλου αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀρχηγοῦ. Μετὰ τὴν δέησίν του ὁ Πέτρος ἐξαπλοῦται πάλιν ἐπὶ τῆς κλίνης του καὶ εὐλογῶν τοὺς περὶ αὐτὸν παραδίδει ἐν ἄκρα γαλήνῃ τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Πλάστην, δύο καὶ μόνος λέξεις εἰπὼν. «*Μαυροβούνιοι ἐλευθεροί!*»

Ἐν Κετίνῃ τὴν 8 Αὐγούστου 1882.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ.